

BS/3/2014

RELIGIJNOŚĆ POLSKIEJ WSI

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2013 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ✓ Deklaracje wiary i praktyk religijnych są na polskiej wsi ciągle bardzo częste, jednak od 2005 roku obserwuje się pewne trendy spadkowe. W ciągu ostatnich ośmiu lat odsetek osób wierzących i regularnie praktykujących zmniejszył się na wsi z 67,4% do 58,2%.
- ✓ Spadkowe trendy w zakresie religijności postępują na wsi w podobnym tempie jak w mieście, co oznacza, że przewaga osób wierzących i regularnie praktykujących, pomimo spadku ich liczby, jest na wsi ciągle zdecydowanie większa niż w mieście (w 2013 roku różnica wynosiła 13,3%).
- ✓ Mieszkańcy wsi zdecydowanie częściej niż osoby mieszkające w miastach wyrażają niezachwianą wiarę w Boga (70% wobec 55%), częściej deklarują codzienną modlitwę (47% wobec 38%), częściej też podtrzymują tradycje bożonarodzeniowe o charakterze religijnym, zwłaszcza zwyczaj udziału w pasterce (84% wobec 61%).
- ✓ Wskaźniki religijności wiejskiej są dość mocno zróżnicowane w zależności od pochodzenia mieszkańców oraz ich podstawowego źródła dochodów. Ludność wiejska utrzymująca się z pozarolniczych źródeł zarobkowania, w tym zwłaszcza napływowi mieszkańcy wsi, w swojej religijności wyraźnie odbiegają od rdzennej – rolniczej części mieszkańców.

W ramach podjętej przez nas próby dość szczegółowego scharakteryzowania polskiej wsi na podstawie ilościowych badań empirycznych, jednym z interesujących nas wątków była współczesna religijność mieszkańców wsi¹. Sprawdziliśmy między innymi, na ile trwałe w deklaracjach dorosłych Polaków mieszkających na wsi są wskaźniki ich wiary i praktyk religijnych oraz czy religijność wiejska ciągle znacząco wyróżnia się na tle religijności prezentowanej przez osoby mieszkające w miastach².

PRZEMIANY W ZAKRESIE PODSTAWOWYCH WSKAŹNIKÓW RELIGIJNOŚCI

Wprawdzie siedem lat po śmierci papieża Polaka pamięć o nim jest w polskim społeczeństwie wciąż żywa, a traktowanie go jako autorytetu moralnego ciągle niemal powszechne³, jednak nie ulega wątpliwości, że śmierć Jana Pawła II nie pozostała bez wpływu na jakość wiary i religijność jego rodaków. Od 2005 roku nieznacznie,

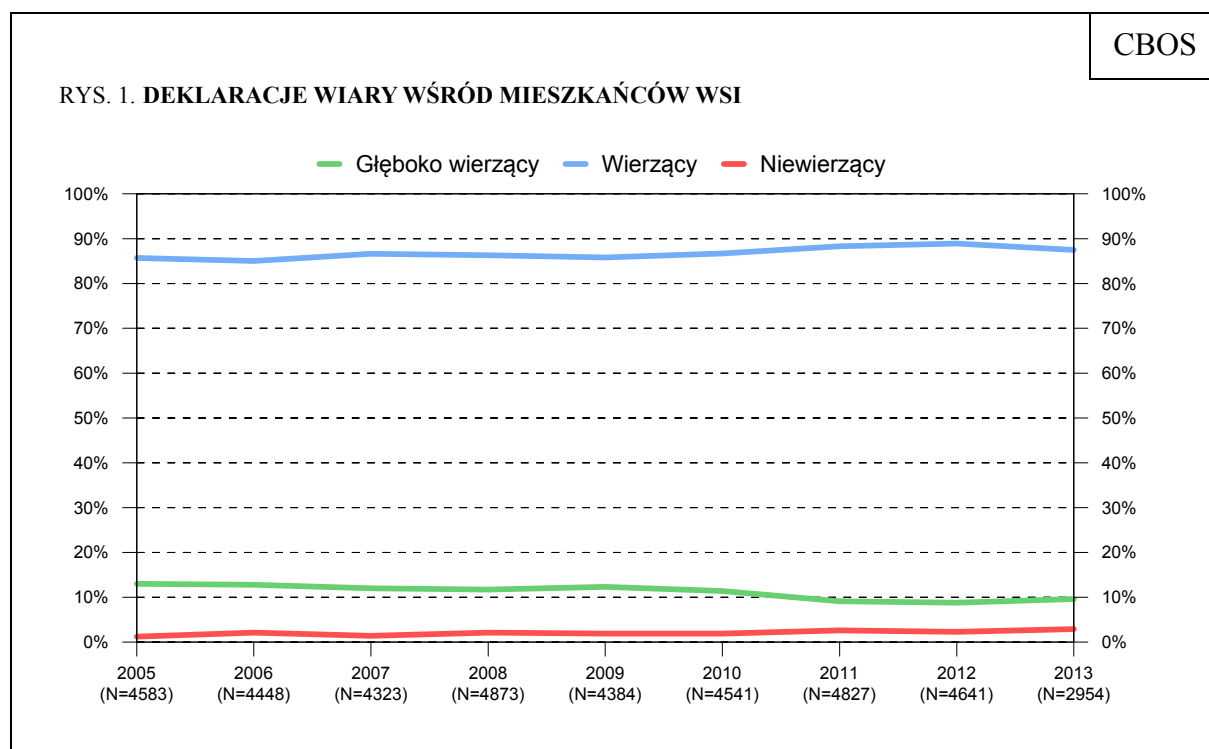
¹ Inne – już opublikowane – komunikaty CBOS dotyczące sytuacji na wsi: „Wieś polska – postawy, styl życia”, sierpień 2013 (oprac. N. Hipsz); „Wieś polska – rdzenni i nowi mieszkańcy”, sierpień 2013 (oprac. N. Hipsz); „Wieś polska – charakterystyka ludności rolniczej”, październik 2013 (oprac. N. Hipsz); „Wieś polska – dwadzieścia lat przemian”, listopad 2013 (oprac. N. Hipsz). W przygotowaniu są opracowania na temat poglądów politycznych osób zamieszkujących obszary wiejskie oraz stereotypowego wizerunku mieszkańca wsi.

² Analizy zawarte w tym opracowaniu oparte są na różnych zbiorach danych. Przemiany podstawowych wskaźników religijności dla ogółu mieszkańców wsi analizowano na zagregowanych zbiorach danych CBOS z lat 2005–2013. Dane dotyczące wiary w Boga oraz kwestii eschatologicznych pochodzą z badania „Aktualne problemy i wydarzenia” (278) przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski w dniach 4–11 lipca 2013 roku, natomiast dane do porównań podstawowych wskaźników religijności w podziale na typy ludności wiejskiej pochodzą ze zagregowanych zbiorów z czterech kolejnych badań CBOS „Aktualne problemy i wydarzenia” (275, 276, 277, 278), przeprowadzonych na reprezentatywnych próbach losowych dorosłych mieszkańców Polski w 2013 roku: 4–10 kwietnia, 9–15 maja, 6–12 czerwca, 4–11 lipca. Łączna liczba mieszkańców wsi w tych próbach wynosiła 1665. Z kolei do przedstawienia stosunku do modlitwy oraz zachowywanych tradycji świątecznych na wsi wykorzystano dane z badania CBOS „Aktualne problemy i wydarzenia” (283) przeprowadzonego metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganych komputerowo (CAPI) w dniach 5–12 grudnia 2013 roku na liczącej 910 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

³ Zob. komunikat CBOS „Jan Paweł II i jego nauczanie w życiu Polaków”, marzec 2012 (oprac. R. Boguszewski).

ale systematycznie maleje odsetek osób regularnie praktykujących religijnie, przybywa natomiast tych, którzy w uroczystościach kościelnych uczestniczą okazjonalnie lub w ogóle nie biorą w nich udziału⁴. Widoczne jest to szczególnie wśród ludzi młodych, mieszkańców największych miast oraz osób z wyższym wykształceniem. Okazuje się jednak, że w ostatnich latach zmienia się także religijność mieszkańców wsi⁵.

Wprawdzie poziom deklaracji wiary i praktyk religijnych jest na wsi ciągle bardzo wysoki i nadal istotnie wyższy niż w miastach, jednak notowane od 2005 roku trendy spadkowe w tych wymiarach nie omijają również obszarów wiejskich w naszym kraju. W ciągu ostatnich ośmiu lat odsetek mieszkańców wsi, którzy swoją wiarę określają jako głęboką, zmniejszył się z 13% do niespełna 10%, nieznacznie przybyło natomiast wierzących (z 85,7% do 87,5%) oraz niewierzących (z 1,2% do 2,9%).

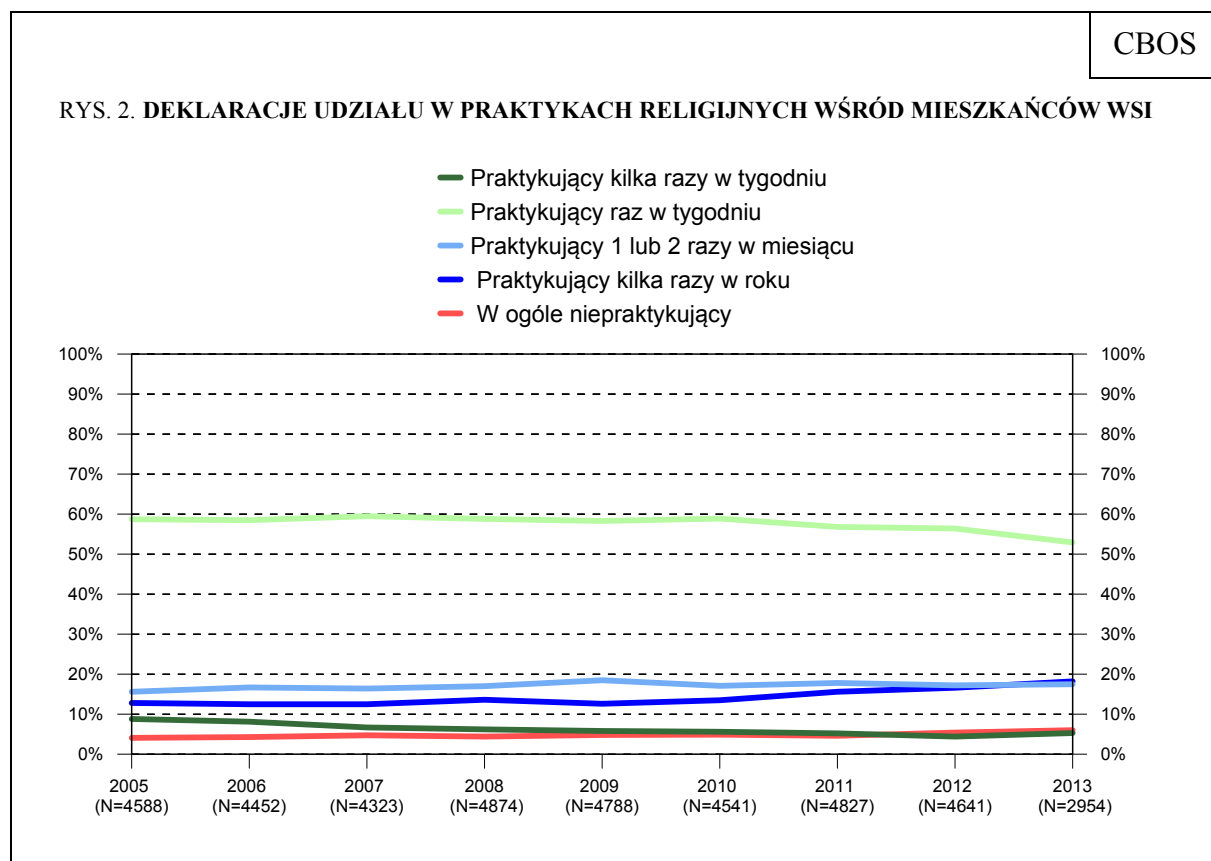

Źródło: zagregowane dane z lat 2005–2013

⁴ Zob. komunikat CBOS „Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II”, kwiecień 2012 (oprac. R. Boguszewski).

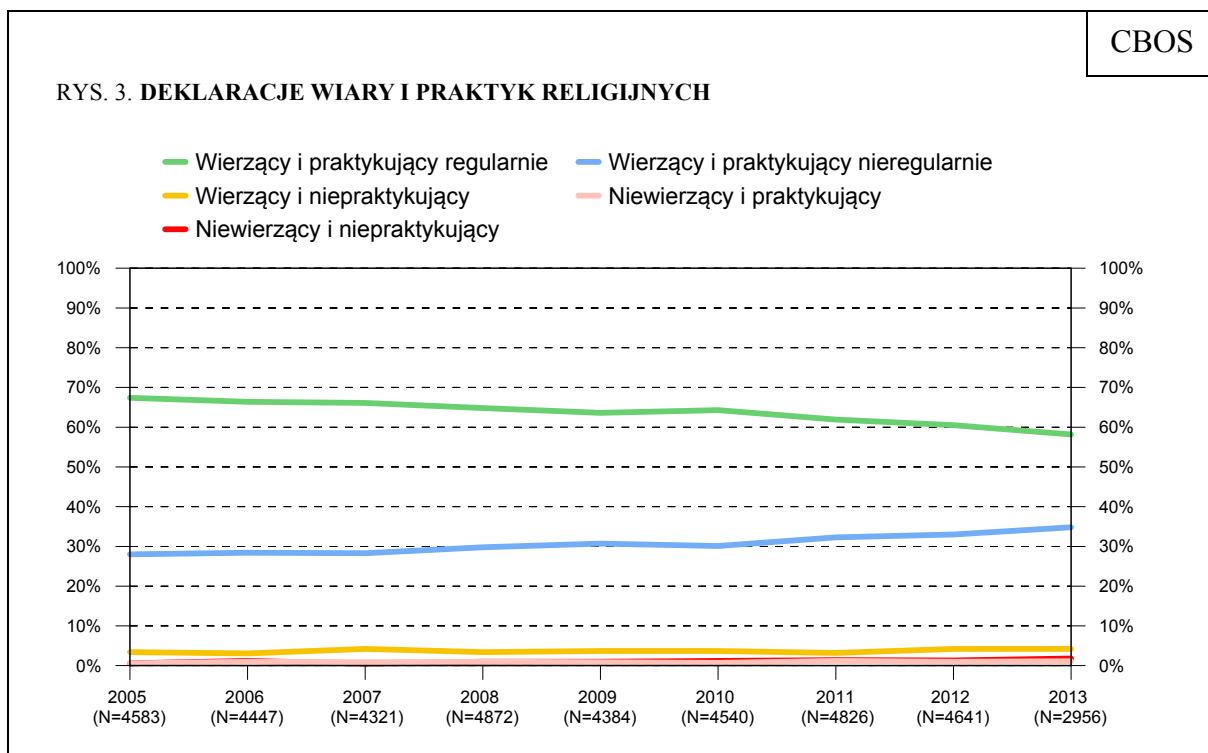
⁵ Zob. komunikat CBOS „Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II”, październik 2013 (oprac. R. Boguszewski).

W deklaracjach dotyczących praktyk religijnych odsetek osób regularnie (przynajmniej raz w tygodniu) uczestniczących w mszach i nabożeństwach zmniejszył się od 2005 roku aż o ponad 9 punktów procentowych (z 67,5% do 58,2%), przybyło zaś w tym czasie praktykujących nieregularnie (kilka lub, co najwyżej, kilkanaście razy w roku – ich odsetek wzrósł z 28,4% do 35,7%) oraz osób w ogóle niepraktykujących (z 4,1% do 6%).

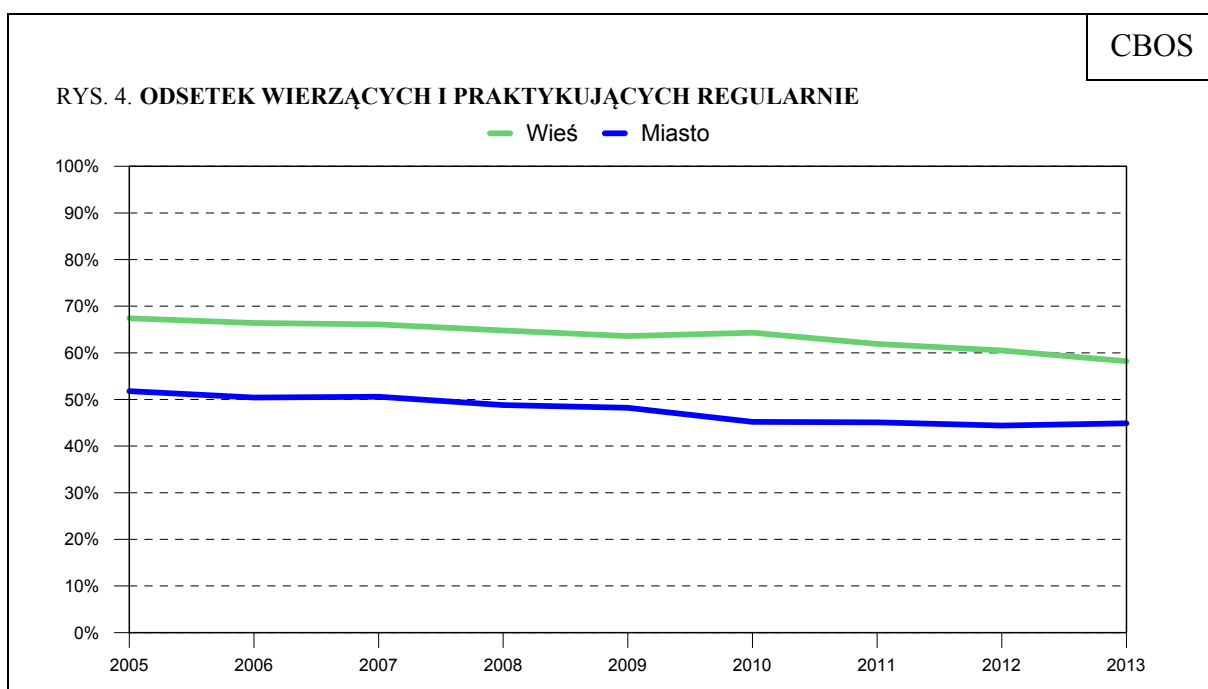
Źródło: zagregowane dane z lat 2005–2013

Z połączenia deklaracji wiary i praktyk religijnych wynika, że w ciągu ostatnich ośmiu lat odsetek osób wierzących i regularnie praktykujących zmniejszył się na wsi z 67,4% do 58,2%, przybyło zaś tam wierzących i praktykujących nieregularnie (wzrost z 28% do 34,8%), niewierzących i praktykujących (z 0,6% do 1,1%) oraz niewierzących i niepraktykujących (z 0,6% do 1,8%).

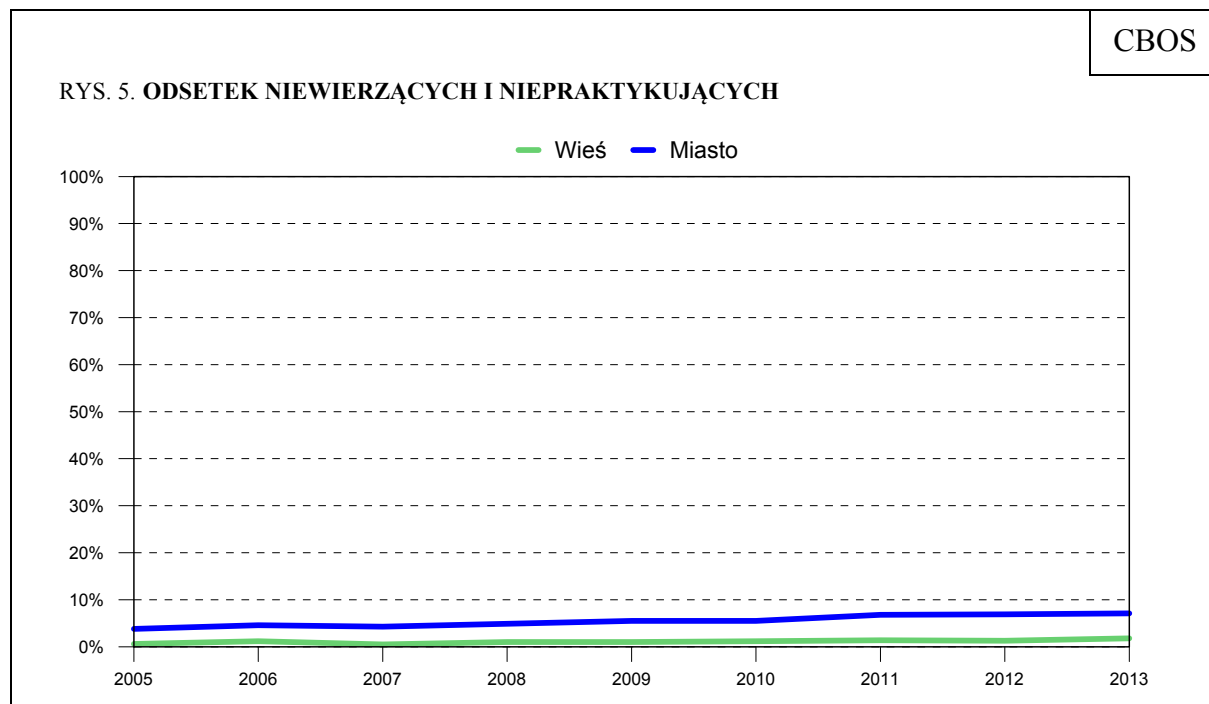
Źródło: zagregowane dane z lat 2005–2013

Okazuje się, że spadkowe trendy w zakresie religijności postępują na wsi w podobnym tempie jak w mieście. Oznacza to, że – pomimo zasygnalizowanych zmian – przewaga osób wierzących i regularnie praktykujących jest ciągle zdecydowanie większa na wsi niż w mieście (w 2013 roku różnica ta wynosiła 13,3%).

Źródło: zagregowane dane z lat 2005–2013

Również odsetek osób niewierzących i niepraktykujących, pomimo dość istotnego wzrostu, jest na wsi wciąż kilkakrotnie niższy niż w mieście (obecnie różnica ta jest niemal czterokrotna: 1,8% wobec 7,1%).

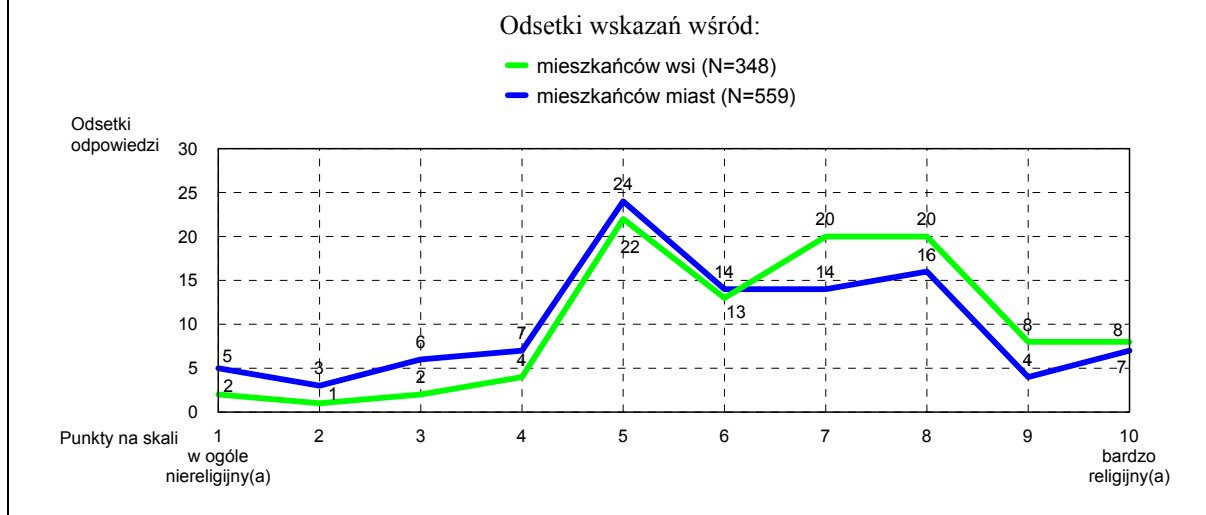

Źródło: zagregowane dane z lat 2005–2013

DEKLARACJE NA TEMAT WŁASNEJ RELIGIJNOŚCI

Różnice w deklaracjach dotyczących wiary oraz uczestnictwa w mszach i nabożeństwach pomiędzy mieszkańcami wsi i miast przekładają się na subiektywne oceny poziomu własnej religijności. Wprawdzie, niezależnie od miejsca zamieszkania, respondenci w ocenie własnej religijności – przy użyciu skali od 1 do 10, na której 1 oznaczało „w ogóle niereligijny(a)”, a 10 „bardzo religijny(a)” – wybierali przeważnie wartości centralne, ze wskazaniem na religijność, to różnica średnich mierzonych na tej skali równa 0,74 ($p < 0,001$) sugeruje, że mieszkańcy wsi przypisują sobie istotnie wyższy poziom religijności niż mieszkańcy miast. Średnia ocena – na dziesięciopunktowej skali – własnej religijności wyniosła (z pominięciem odpowiedzi „trudno powiedzieć”) dla wsi 6,67, a dla miasta 5,93, a więc zarówno mieszkańcy miast, a tym bardziej osoby mieszkające na wsi, ciągle wyraźnie częściej oceniają siebie jako religijnych niż jako niereligijnych.

RYS. 6. NIEZALEŻNIE OD TEGO, CZY CHODZI PAN(I) DO KOŚCIOŁA, W JAKIM STOPNIU UZNAŁ(A)BY PAN(I) SIEBIE ZA OSOBĘ RELIGIJNĄ? PROSZĘ WYBRAĆ OKREŚLONY PUNKT NA SKALI OD 1 DO 10, GDZIE 1 OZNACZA „W OGÓLE NIERELIGIJNY(A)”, A 10 – „BARDZO RELIGIJNY(A)”

Przeciętny deklarowany poziom religijności, na skali 1–10, mieszkańców wsi wynosi 6,67, a mieszkańców miast 5,93. Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

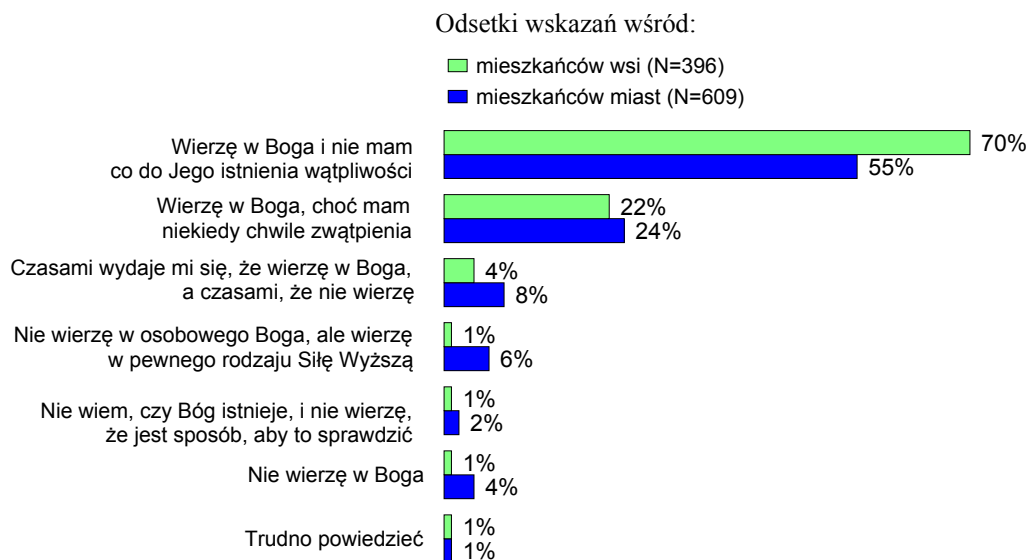
Źródło: dane z grudnia 2013

WIERZENIA RELIGIJNE

Częstość uczestnictwa w praktykach religijnych oraz ogólne deklaracje wiary pozwalają, co prawda, na formułowanie wstępnych ocen stanu religijności mieszkańców wsi, nie mówią jednak zbyt wiele o jakości ich wiary. W tym celu zadaliśmy respondentom bardziej szczegółowe pytania dotyczące wiary w Boga oraz kwestii eschatologicznych.

Okazuje się, iż także w tych wymiarach różnice pomiędzy wsią a miastem są dość znaczące. Mieszkańcy wsi zdecydowanie częściej niż osoby mieszkające w miastach wyrażają niezachwianą wiarę w Boga (70% wobec 55%). Rzadziej natomiast zdarzają się im w tym względzie chwile zwątpienia, rzadziej też deklarują brak wiary lub wiarę w inną niż osobowy Bóg Siłę Wyższą.

RYS. 7. PROSZĘ POWIEDZIEĆ, KTÓRE Z PONIŻSZYCH STWIERDZEŃ DOTYCZĄCYCH WIARY W BOGA SĄ PANU(I) NAJBLIŻSZE?

Źródło: dane z lipca 2013

W kwestiach dotyczących życia po śmierci różnice w odpowiedziach respondentów nie są już tak znaczące jak w przypadku wiary w Boga. Ponadto opinie w tym zakresie – zarówno w mieście, jak i na wsi – pozostają dalekie od jednoznacznych. Bez względu na miejsce zamieszkania, dominuje przekonanie o istnieniu jakiejś egzystencji po śmierci, ale bez stanowczego wskazania jej charakteru. Tylko niespełna jedna trzecia mieszkańców wsi i nieco ponad jedna czwarta osób mieszkających w miastach (odpowiednio: 30% i 26%) uważa, iż po śmierci idziemy do nieba albo do piekła. Na wsi nieco częściej niż w mieście wyrażana jest też niepewność co do istnienia życia po śmierci oraz pogląd, że po ziemskiej egzystencji wszyscy idą do nieba. Z kolei mieszkańcy miast częściej uważają, że śmierć jest końcem, częściej również wyrażają wiarę w reinkarnację.

RYS. 8. JAK PAN(I) MYŚLI, CO STAJE SIĘ Z NAMI PO ŚMIERCI?

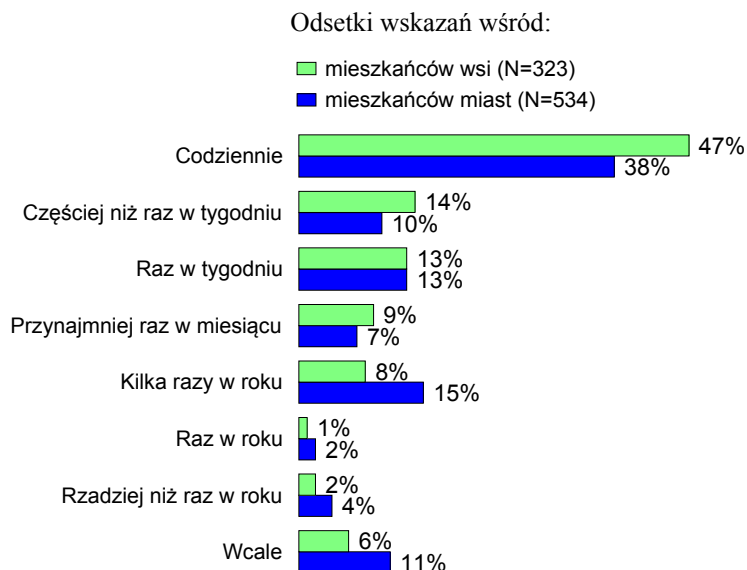

Źródło: dane z lipca 2013

MODLITWA

Wskaźnikiem bardziej pogłębionej religijności, który również istotnie różnicuje odpowiedzi osób mieszkających na wsi i w mieście, jest częstość odmawiania modlitwy. Mieszkańcy wsi przykładają do tej formy religijności istotnie większą wagę niż osoby mieszkające w miastach. Z deklaracji wynika, że niemal połowa z nich modli się codziennie (47%), a ponad jedna czwarta (27%) przynajmniej raz w tygodniu (w miastach odpowiednio: 38% i 23%). Jednocześnie odsetki osób modlących się tylko sporadycznie oraz w ogóle niepraktykujących tej formy religijności są na wsi dwukrotnie niższe niż w mieście.

RYS. 9. JAK CZĘSTO, MNIEJ WIĘCEJ, PAN(I) SIĘ MODLI?*

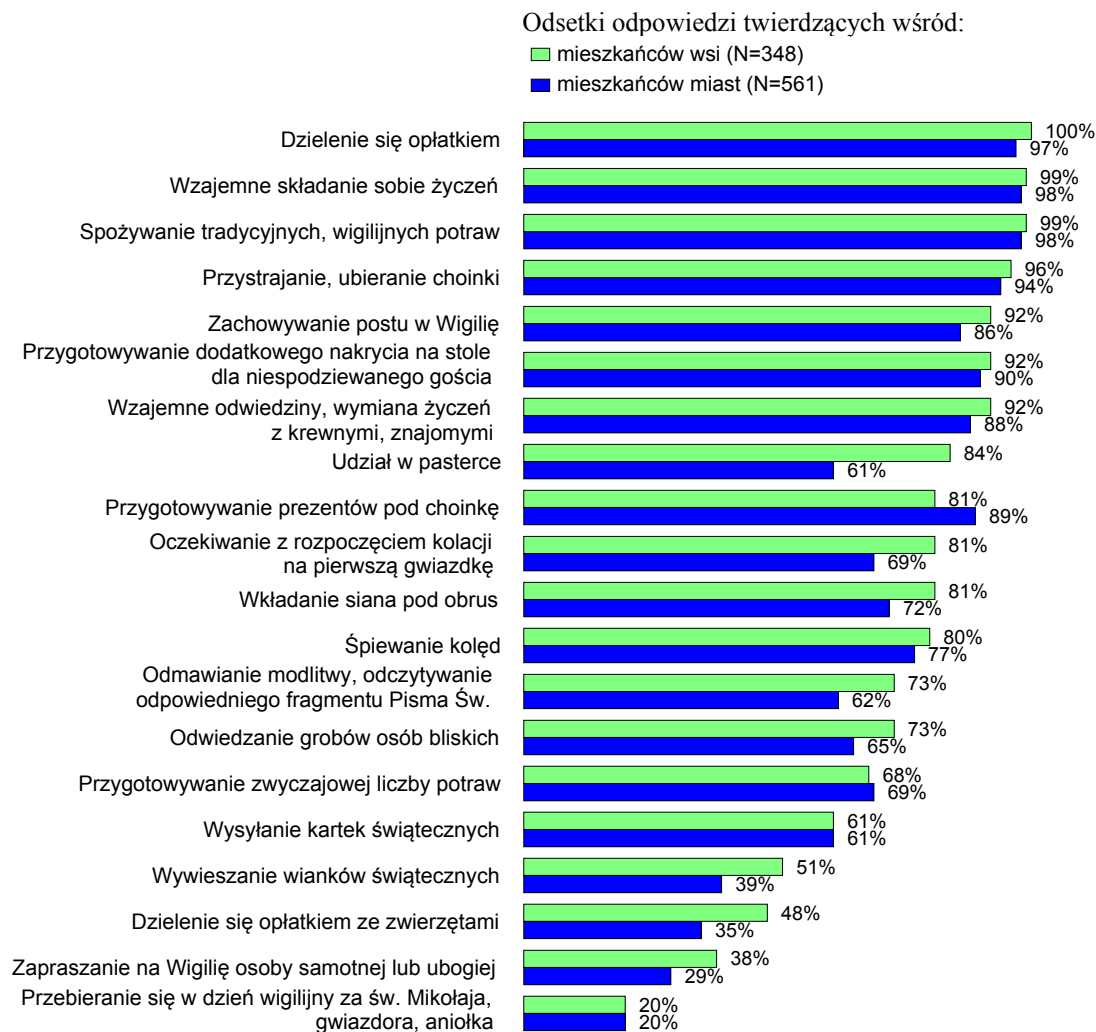

*W procentowaniu nie uwzględniono tych, którzy odmówili odpowiedzi na pytanie (N=52)
Źródło: dane z grudnia 2013

ZACHOWYWANIE TRADYCJI ŚWIĄTECZNYCH

Grudniowe badanie dotyczące świąt Bożego Narodzenia skłoniło nas do sprawdzenia, na ile polska wieś jest bardziej tradycyjna od miasta, jeżeli chodzi o przestrzeganie świątecznych zwyczajów – zwłaszcza tych o charakterze religijnym. Okazuje się, iż rzeczywiście widoczne są w tym względzie znaczące różnice. Poza takimi elementami bożonarodzeniowej tradycji jak dzielenie się opłatkiem, wzajemne składanie sobie życzeń, spożywanie tradycyjnych wigilijnych potraw czy ubieranie choinki, które są przestrzegane niemal powszechnie – bez względu na miejsce zamieszkania, mieszkańcy wsi istotnie większą wagę niż osoby z miasta przykładają przede wszystkim do udziału w pasterce (różnica 23%), a także do dzielenia się opłatkiem ze zwierzętami (13%), wypatrywania pierwszej gwiazdki (12%), wywieszania świątecznych wianków (12%), odmawiania modlitwy oraz odczytywania fragmentu Pisma Świętego (11%), a także do wkładania siana pod obrus (9%), zapraszania na wieczerzę osób samotnych czy ubogich (9%), odwiedzania grobów bliskich (8%) oraz zachowywania postu w Wigilię (6%). Z kolei mieszkańcy miast z okazji świąt Bożego Narodzenia częściej niż osoby mieszkające na wsi przygotowują prezenty dla bliskich (różnica 8 punktów procentowych).

RYS. 10. PODTRZYMYWANIE TRADYCJI BOŻONARODZENIOWYCH

Źródło: dane z grudnia 2013

ZRÓŻNICOWANIE RELIGIJNOŚCI WIEJSKIEJ

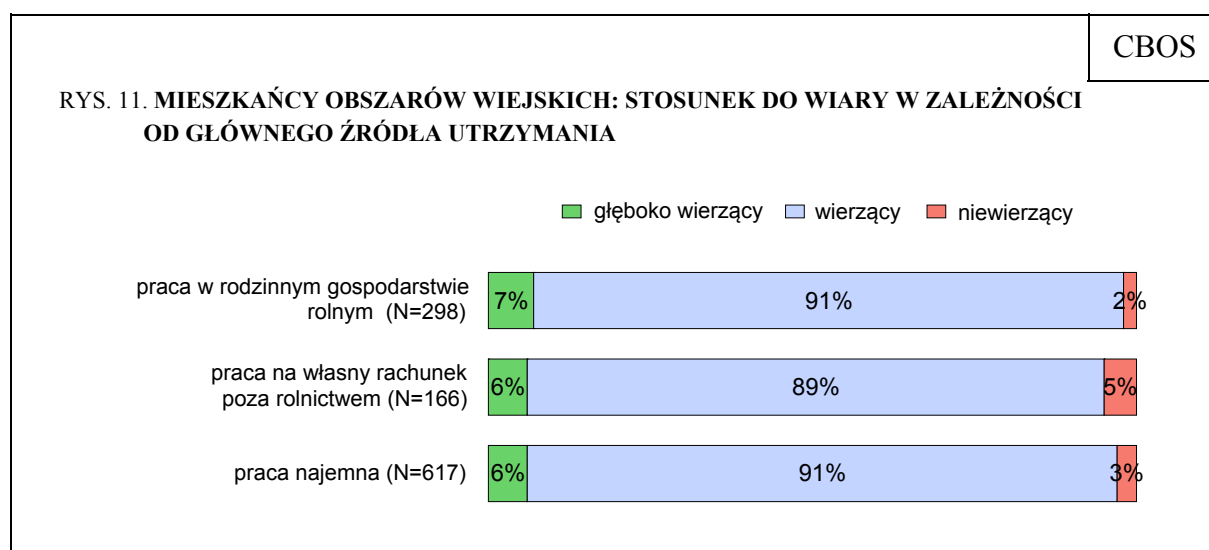
Wprawdzie, jak wynika z wcześniejszych zestawień, osoby mieszkające na wsi są wyraźnie bardziej przywiązane do tradycji religijnych i generalnie bardziej religijne niż mieszkańcy miast, okazuje się jednak, że obecnie polska wieś sama w sobie jest zróżnicowana pod względem religijności. Wynika to między innymi ze zmian w strukturze wsi, związanych chociażby z coraz częstszym osiedlaniem się na niej osób o wysokim statusie społecznym,

które pracują w mieście⁶, a także ze zmian w zakresie źródeł utrzymania na wsi, a więc z odchodzeniem od pracy na roli i częstszym podejmowaniem pracy najemnej (zazwyczaj w mieście), co sprzyja przejmowaniu wielkomiejskich wzorów zachowania i stylów życia⁷.

Zagregowane dane z badań CBOS realizowanych od kwietnia do lipca bieżącego roku pozwalają nam sprawdzić, na ile mieszkańcy wsi różnią się pod względem podstawowych wskaźników religijności w zależności od swojego pochodzenia oraz podstawowego źródła utrzymania.

ZRÓŻNICOWANIE RELIGIJNOŚCI W ZALEŻNOŚCI OD GŁÓWNEGO ŹRÓDŁA DOCHODÓW

W zależności od tego, co stanowi ich podstawowe źródło utrzymania, mieszkańcy wsi praktycznie nie różnią się w zakresie deklaracji wiary. Miano głęboko wierzących tylko minimalnie częściej przypisują sobie osoby żyjące głównie z pracy na roli, natomiast do niewierzących nieznacznie częściej niż reszta zaliczają się mieszkańcy wsi, których rodzina utrzymuje się z pozarolniczej działalności gospodarczej.

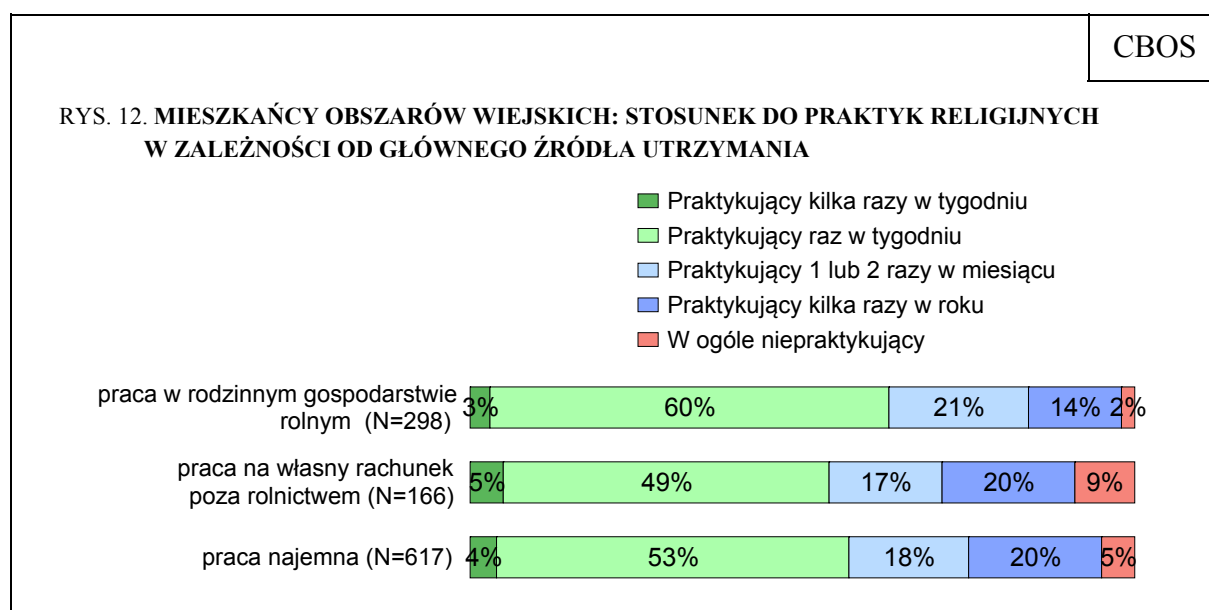

Źródło: zagregowane dane z kwietnia, maja, czerwca i lipca 2013

⁶ Zob. komunikat CBOS, „Wieś polska – rdzenni i nowi mieszkańcy”, sierpień 2013 (oprac. N. Hipsz).

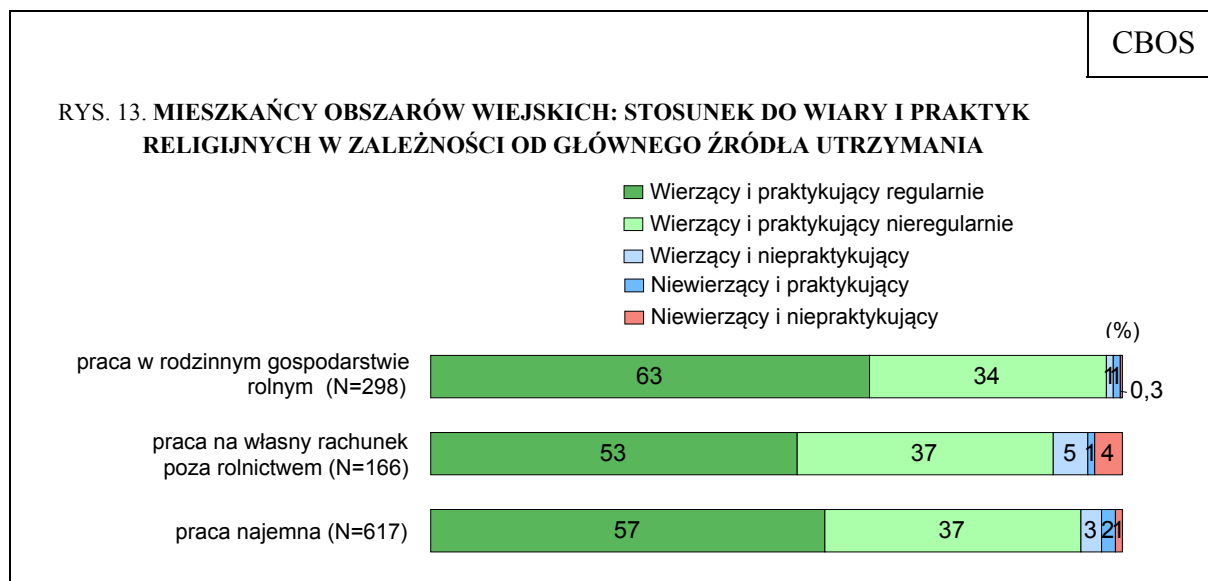
⁷ Zob. komunikat CBOS, „Wieś polska – charakterystyka ludności rolniczej”, październik 2013 (oprac. N. Hipsz).

Bardziej zróżnicowane są deklaracje uczestnictwa w praktykach religijnych. W tym zakresie również najwyższą religijnością cechuje się ludność rolnicza, spośród której niemal dwie trzecie respondentów (63%) praktykuje religijnie regularnie – przynajmniej raz w tygodniu. Jest to odsetek o 6 punktów procentowych wyższy niż w przypadku mieszkańców wsi utrzymujących się z pracy najemnej (57%) oraz o 9 punktów wyższy w stosunku do osób żyjących na wsi, które zajmują się głównie pozarolniczą działalnością gospodarczą (54%). Podobnie, osób w ogóle niepraktykujących jest na wsi najwięcej wśród utrzymujących się z pracy na własny rachunek poza rolnictwem (9%), następnie wśród żyjących z pracy najemnej (5%), a najmniej wśród rolników (2%).

Źródło: zagregowane dane z kwietnia, maja, czerwca i lipca 2013

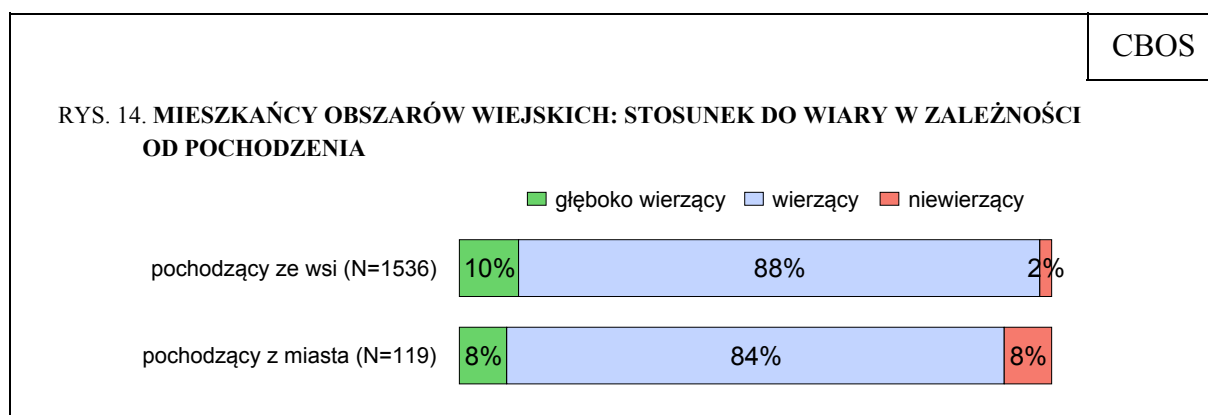
Z połączenia wyników dotyczących deklaracji wiary i praktyk religijnych wynika, że niemal dwie trzecie respondentów utrzymujących się z pracy na roli to osoby wierzące i regularnie praktykujące (63%), podczas gdy wśród mieszkańców wsi, których podstawowy dochód pochodzi z pracy poza rolnictwem odsetek ten jest wyraźnie niższy i wynosi dla żyjących z pracy najemnej 57%, a dla utrzymujących się z pozarolniczej działalności gospodarczej 53%.

Źródło: zagregowane dane z kwietnia, maja, czerwca i lipca 2013

ZRÓŻNICOWANIE RELIGIJNOŚCI W ZALEŻNOŚCI OD POCHODZENIA

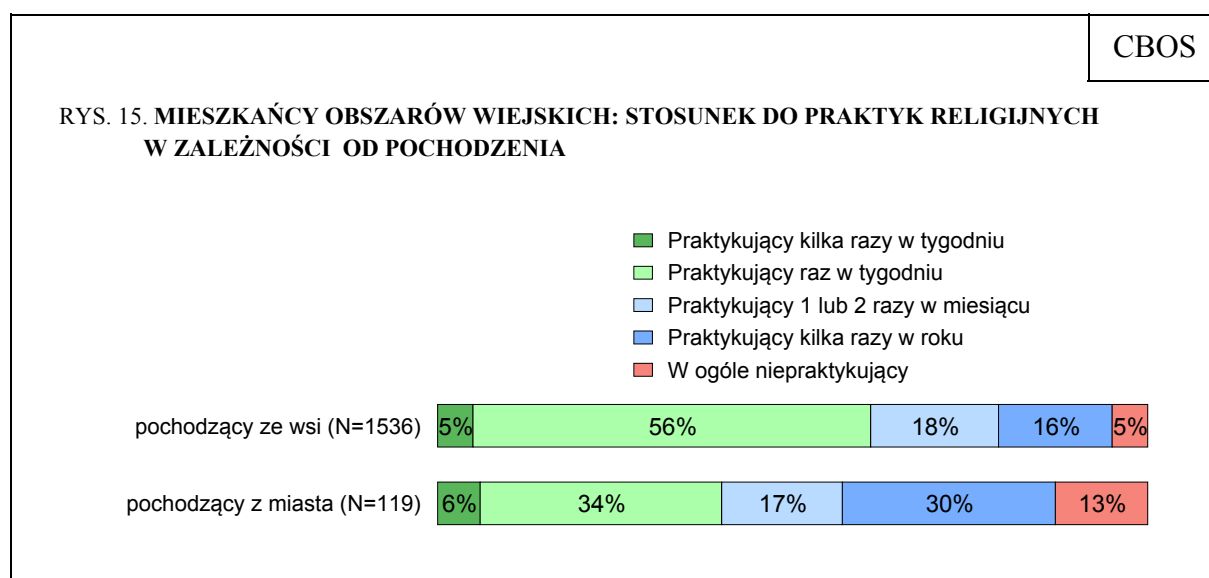
Religijność polskiej wsi w znacznie większym stopniu zróżnicowana jest w zależności od miejsca pochodzenia jej mieszkańców. Już deklaracje dotyczące preferowanych wartości wskazują na to, że – mimo iż nowi i starzy mieszkańcy obszarów wiejskich kierują się w życiu podobnymi wartościami – rdzenna ludność wsi deklaruje większe przywiązanie do wiary religijnej (17% wobec 11%)⁸. Okazuje się także, iż osoby wywodzące się ze wsi czterokrotnie rzadziej niż ludność napływowa z miast określają się mianem niewierzących (2% wobec 8%), nieco częściej zaś przypisują sobie wiarę głęboką (10% wobec 8%).

Źródło: zagregowane dane z kwietnia, maja, czerwca i lipca 2013

⁸ Zob. komunikat CBOS „Wieś polska – rdzenni i nowi mieszkańcy”, sierpień 2013 (oprac. N. Hipsz).

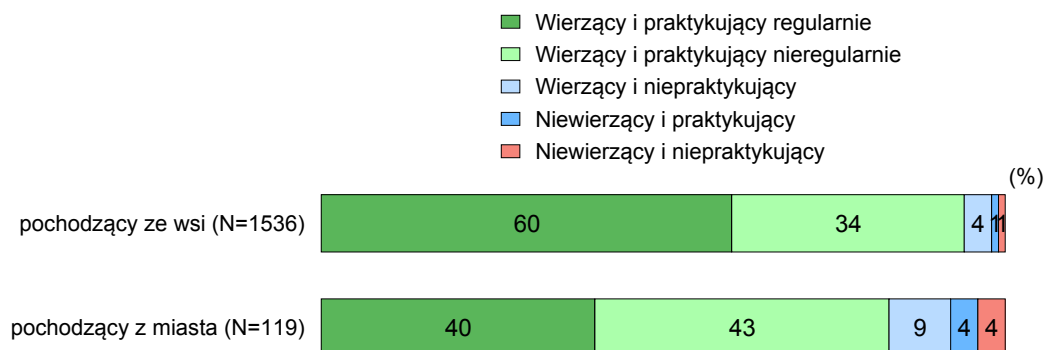
Rdzenna ludność wsi zdecydowanie częściej niż osoby pochodzące z miasta uczestniczy też w obrzędach religijnych. Trzy piąte z nich praktykuje przynajmniej raz w tygodniu (61%), podczas gdy wśród tzw. nowych mieszkańców wsi przeważa raczej sporadyczne uczestnictwo w mszach i nabożeństwach (47%), regularnie zaś (przynajmniej raz w tygodniu) praktykuje jedynie dwie piąte (40%). Ponadto wśród napływowych mieszkańców wsi niemal trzykrotnie częściej spotkać można osoby w ogóle niepraktykujące religijnie (13% wobec 5%).

Źródło: zagregowane dane z kwietnia, maja, czerwca i lipca 2013

Z połączenia wyników dotyczących deklaracji wiary i praktyk religijnych wynika, że trzy piąte spośród rdzennych mieszkańców wsi to osoby wierzące i regularnie praktykujące (60%), podczas gdy wśród mieszkańców wsi, którzy wywodzą się z miasta, do wiary i regularnego uczestnictwa w obrzędach kościelnych przyznaje się dwie piąte (40%). Tak zwani nowi mieszkańcy wsi nieco częściej niż jej rdzenna ludność zaliczają się do wierzących i niepraktykujących (9% wobec 4%), niewierzących i praktykujących (4% wobec 1%) oraz niewierzących i niepraktykujących (4% wobec 1%).

RYS. 16. MIESZKAŃCY OBSZARÓW WIEJSKICH: STOSUNEK DO WIARY I PRAKTYK RELIGIJNYCH W ZALEŻNOŚCI OD POCHODZENIA

Źródło: zagregowane dane z kwietnia, maja, czerwca i lipca 2013

Religijność mieszkańców wsi – ze względu na wysokie, znacząco wyższe niż w miastach, przywiązanie do praktyk religijnych i częstsze zachowywanie tradycji świątecznych o charakterze religijnym – ciągle można określać mianem tradycyjnej. Okazuje się jednak, że ta tradycyjna wiejska religijność również podlega zmianom i wewnętrznemu różnicowaniu – nie tylko ze względu na cechy demograficzne. Linie podziałów w tym zakresie wyznacza między innymi pochodzenie społeczne, a w pewnym stopniu również źródło utrzymania. Napływowa ludność z miasta, żyjąca z pozarolniczych źródeł zarobkowania, w swojej religijności przypomina zdecydowanie bardziej ludność miejską niż wiejską. Wydaje się zatem, że o ile migracja ze wsi do miasta nierzadko wiąże się z przejmowaniem „miejskich” stylów życia, o tyle – coraz bardziej popularna – przeprowadzka z miasta na wieś nie oznacza dostosowywania się do obowiązujących tam wartości i norm – przynajmniej w zakresie religijności.

Opracował

Rafał BOGUSZEWSKI